

УДК 821.161.3.09

ЭМАТЫЎНАСЦЬ ЯК СПОСАБ УЗАЕМАДЗЕЯННЯ КАНЦЭПТАСФЕРЫ КОЛЕРУ І КАНЦЭПТАСФЕРЫ ЭМОЦЫЙ У МАСТАЦКІМ ТЭКСЦЕ

*канд. філал. навук С.М. ЛЯСОВІЧ
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)*

Прапануецца аналіз узаемадзееяння колеравай і эмацыянальнай лексікі ў мове мастацкага тэксту (на матэрыяле творчасці У. Караткевіча). Выяўляюцца спосабы ўзаемадзееяння эмацыянальнай і колеравай канцэптасферы ў творах пісьменніка і ўдзел у гэтых працэсах катэгорыі эматыўнасці. Разглядаецца месца колеравага кампанента ў складзе эмацыянальных канцэптаў і роля эмацыянальнага ў структуры колеравых. Прадстаўлены тыпы найбольш прадуктыўных дыстрыбуцый з колераабзначэннямі і эмацыянальнымі рэпрэзэнтантамі. Паказана, што колераабзначэнні маюць розную псіхамэнтальную накіраванасць паводле сваіх функцый. Яны не толькі забяспечваюць працэс пазнання навакольнага свету, яго дыферэнцыяцыі і дэталізацыі, служаць эстэтызацыі рэчаіснасці, але выступаюць і крыніцай станючых або адмоўных эмоцый, удакладняюць эмацыянальную сферу чалавека, а эматыўны кампанент выступае адным са сродкаў канцэптуалізацыі колеру.

Уводзіны. У межах антрапацэнтрычнага падыходу вывучэння мовы бачацца актуальнымі даследаванні вербальных сувязяў паміж успрыманнем суб'ектам аб'ектаў рэчаіснасці, у прыватнасці, паміж эмацыянальным жыццём чалавека і сістэмай колеру. Эмацыянальная сфера вылучаецца сярод іншых сістэм жыццядзейнасці чалавека складанай арганізацыяй. «Эмоцыі – псіхічнае адлюстраванне ў форме непасрэднага небесстаронняга перажывання жыццёвага сэнсу з'яў і сітуацый, абумоўленае адносінамі іх аб'ектыўных уласцівасцей да патрэб суб'екта» [1, с. 407]. Разам з тым гэта натуральны складнік моўнай дзейнасці асобы, які характарызуе суб'екта праз вербалізацыю эмацыянальных станаў, гэта спосаб пазнання моўнай асобы. Большая колькасць зрокавай інфармацыі эмацыянальна афарбоўваецца ў сувязі з рознымі асацыятыўнымі сувязямі, вопытам чалавека. Гэта датычыцца і колеру. Існуе тэорыя колеру, якая вытокамі мае працы І. Гётэ. Паводле меркавання П. Яньшына, яна выступае альтэрнатывай тэорыі колеру І. Ньютана і «ў аб'яднанні з сучасным семантычным напрамкам у псіхалогіі ўспрымання можа стаць метадалагічнай асновай псіхалогіі колеру, бо ў яе аснове ляжаць блізкія псіхалагу гнасеалагічныя пастулаты, а колер у ёй функцыянуе не толькі як аб'ект, але і як прадмет і сродак пазнання» [2, с. 17]. Аналагічна колер разглядаецца кагнітыўнай лінгвістыкай.

І катэгорыя колеру, і катэгорыя эмоцый – пазалінгвістычныя. На моўным узроўні яны звязваюцца праз лексічныя адзінкі, бо «свет, што ляжыць паміж светам знешніх з'яў і ўнутраным светам чалавека» – мова [3, с. 304]. Калі прыгадаць думку Д. Ліхачова пра тое, што канцэптасфера нацыянальнай мовы складаецца з канцэптасфер розных узроўняў, у тым ліку канцэптасферы мовы выдатных пісьменнікаў [4], то вялікае значэнне мае вывучэнне розных семантычных працэсаў і сувязяў на матэрыяле мастацкага тэксту.

Колер як сродак пазнання можа быць рэпрэзэнтаваны ў выглядзе колераканцэпта – семантычнага, нацыянальна-спецыфічнага, аксіялагічна і эмацыянальна афарбаванага ўтварэння, планам зместу якога з'яўляецца ўся сукупнасць ведаў пра дадзены аб'ект, а планам выражэння – сукупнасць моўных сродкаў. Эмацыянальны канцэпт паводле К. Пагосавай можна прадставіць як «ментальную адзінку высокай ступені абстракцыі, якая выконвае функцыю метапсіхічнай рэгуляцыі і адлюстроўвае ў моўнай свядомасці шматгадовы досвед інтраспекцыі этнасу ў выглядзе агульнаўніверсальных і культурна-спецыфічных уяўленняў аб эмацыянальных перажываннях» [5, с. 16]. Але калі разглядаць моўны ўзровень рэалізацыі эмоцый, трэба адзначыць, што лексіка – важнейшы сродак вербалізацыі канцэптаў эмоцый. Эмацыянальнасць – псіхалагічная ўласцівасць чалавека, характарызуе «змест, якасць і дынаміку яго эмоцый і пачуццяў» [1, с. 409]. На моўным узроўні эмацыянальнасць трансфармуецца ў эматыўнасць – «семантычную ўласцівасць, якая іманентна характэрная для мовы, выражае сістэмай сваіх сродкаў эмацыянальнасць як факт псіхікі, адлюстраваня ў семантыцы моўных адзінак сацыяльныя і індывідуальныя эмоцыі; мае два планы: план зместу і план выражэння, праз якія маніфестуюцца эмацыянальныя адносіны / станы тых, хто гаворыць» [6, с. 24]. Эматыўнасць слова, сказа, здольная зрабіць эмацыягенны эффект, выклікаць у моўнай асобы адпаведныя эмоцыі.

Назвы пачуццяў і эмоцый, на думку В. Шахоўскага, не з'яўляюцца эматыўнымі словамі, бо такія лексемы «не выражаюць эмоцыю, а служаць толькі індывідуальнай пэўнага паняцця пра пэўную эмоцыю» [6, с. 92]. Перажыванне эмоцый і іх называнне належыць да розных сфер чалавечага досведу. Аднак услед за В. Маславай [7, с. 228] мы схіляемся да думкі, што семантыка найменняў эмоцый і іх паводзіны ў тэксце таксама выступаюць ключом да разумення сутнасці эматыўнага кода мовы. Рэпрэзэнтацыя эмоцый у

мове на лексічным узроўні адбываецца праз некалькі груп лексікі: «лексіка, якая называе, абазначае эмоцыі, (іншымі словамі, дае ім імя), лексіка, якая апісвае эмоцыі, і лексіка, якая выражае эмоцыі» [6, с. 91].

Задача нашага даследавання – выяўленне спосабаў узаемадзеяння эмацыянальнай і колеравай канцэптасферы ў мастацкім тэксе і ролі эматыўнасці ў працэсе такіх карэляцый; высветліць, якое месца займае колеравы кампанент у складзе эмацыянальных канцэптаў і, наадварот, якую ролю адыгрывае эматыўны / эмацыянальны ў структуры колеравага.

Для вырашэння пастаўленай задачы намі былі выкарыстаны: дыстрыбуцыйны метады пры аналізе сінтагматычных асаблівасцей каларонімаў, найменняў эмоцый і эматываў, метады канцэптэуальнага аналізу – выяўленне спалучальных уласцівасцей колеравых лексем і лексем рэпрэзэнтантаў-эмоцый, у якіх праяўляецца, замацаваны ў іх значэнні калектыўны досвед носбітаў мовы.

Асноўная частка. Змест эмацыянальнай канцэптасферы залежыць ад рэпрэзэнтацыі эмоцыі ў мове. «Эмоцыя ў большай або меншай меры прадстаўлена ў мове ў залежнасці ад таго, наколькі важнай і пажаданай яна лічыцца ў той або іншай культуры» [8, с. 82]. Мова ў сваю чаргу фарміруе рэальнасць: з’явы, станы, для якіх няма назваў не выступаюць для носбіта пэўнай мовы знакавымі. Паводле Н. Дарафеевай, «канцэпты эмоцый маюць розны характар вербалізацыі» [9, с. 202], згодна з трыма лексічнымі ўзроўнямі, згаданымі вышэй (называння, апісання і выражэння). Калі разглядаць карэляцыю эмацыянальнага і колеравага канцэптаў, то відавочна розніца паміж узроўнямі ўзаемадзеяння. Колераабазначэнне – гэта той клас слоў, дзе роля дэнаататыўнага кампанента большая ў параўнанні з сігніфікатыўным. Пры гэтым дэнаатат вызначаецца «як звязаны з дадзеным словам у свядомасці носбіта мовы цэласны вобраз тыповага, эталоннага прадстаўніка, адпаведнага дадзенаму слову класу сутнасцей» [10, с. 83], па іншаму – прататып. Відавочна, што гэта павышае значнасць вобразнага кампанента колераканцэпта. І менавіта гэты дэнаататыўны складнік узаемадзейнічае з эмацыянальнай канцэптасферай.

Акрамя найменняў эмоцый у мове, можна вылучыць эматыўны кампанент у семантыцы слова. «Гэты кампанент уяўляе сабой вынік адлюстравання эмоцый у слове ў працэсе іх вербалізацыі і семантызацыі» [11], трэба дадаць – і канцэптэуалізацыі. Кагнітыўныя працэсы суправаджаюцца эмоцыямі, выклікаюць іх, і эмоцыі асэнсоўваюцца ў працэсе пазнання. Можна казаць пра ўтварэнне канцэптасферы эмоцый, якая складаецца з адпаведных канцэптаў.

Мастацкі тэкст уяўляецца добрым матэрыялам для даследавання спосабаў выражэння эматыўнага кампанента. Кожная моўная асоба перажывае базавыя эмоцыі, але інтэнсіўнасць і асаблівасці працэсу іх перажывання ва ўсіх розныя, у гэтым сэнсе кожная асоба унікальная. Тое ж датычыцца катэгорыі колеру: розныя людзі бачаць пэўныя фарбы па-рознаму. Адпаведна адрозна адбываецца і вербалізацыя гэтых успрыманняў. Выбар пэўнага эматыва або адцення эматыўнай семантыкі слова залежыць не толькі ад камунікатыўнай сітуацыі, але і ад моўнай асобы. Разам з тым В. Шахоўскі адзначае, што «ў аснове выражэння эмоцый чалавека ляжаць рэфлекторныя і інстынктыўныя механізмы, агульныя для ўсіх людзей, то і моўныя сродкі, спосабы іх выражэння тыпізаваны, кадзіраваны, універсальныя хаця б для дадзенай моўнай супольнасці» [11]. Абодва прыгаданыя меркаванні слушныя. Безумоўна, пісьменнік як індывідуальнасць, асоба рэагуе на навакольны свет і па-свойму выражае такія рэакцыі, але як носбіт пэўнай мовы ён не можа быць пазбаўлены ўплыву некаторых моўных стэрэатыпаў.

Колераваэмацыянальныя этнічныя стэрэатыпы выступаюць часткай ментальнасці. Паняцце ментальнасці абазначае «светасузіранне ў катэгорыях і формах роднай мовы, якія аб’ядноўваюць у сабе інтэлектуальныя, духоўныя і вальвыя якасці нацыянальнага характару ў тыповых яго праявах». Гэта «узровень грамадскай свядомасці, на якім думка не аддзелена ад эмоцый, ад латэнтных звычак і прыёмаў свядомасці» [12, с. 49]. Можна меркаваць, што «наіўны» погляд на свет, адрозны ад навуковага, які з’яўляецца адным з палажэнняў тэорыі канцэпта Ю. Апраэяна, якраз і мае на ўвазе эмацыянальны неўсвадомлены складнік ментальнасці. Паводле Ю. Сцяпанавы, адзінкай ментальнасці прызнаецца канцэпт пэўнай культуры, ментальнасць актуалізуецца ў ім. І такім чынам сталыя эмацыянальныя рэакцыі на пэўныя з’явы замацоўваюцца ў моўным выражэнні, у канцэптах нацыянальнай мовы.

Пры пераходзе ад асобасных эмацыянальных сэнсаў да моўных формаў вербалізацыя атрымліваецца прыблізная, бо мова не ў стане абсалютна дакладна іх адлюстраваць. Не заўсёды дастаткова бывае назваць пачуццё, каб выразіць увесь дыяпазон адчуванняў. Менавіта канцэптасфера адлюстроўвае дынаміку ўзаемадзеяння паміж сэнсамі і моўнымі знакамі, гэта ўвасабленне культуры ў моўнай карціне свету, у тым ліку і асобнага чалавека. Акрамя таго, дадатковымі сродкамі могуць стаць іншыя знакавыя сістэмы, у тым ліку і колеравая, зноў-такі вербалізаваная ў колераканцэптах. Колераабазначэнні з’яўляюцца ўстойлівай сімвалічнай структурай, суаднесенай з пэўнымі эмацыянальнымі станами чалавека. Даньня многіх даследаванняў у галіне псіхалогіі і псіхалінгвістыкі паказалі, што намінацыі эмоцый і колераабазначэнняў узаемазвязаныя і ўзаемаабумоўленыя, традыцыйна складзеныя. Уплыў колеру на псіхалагічны і фізіялагічны стан даказаны, але пры гэтым не варта забывацца на заканамерны ўплыў псіхічнага стану на ўспрыманне колеравага каларыту наваколля.

Калі казаць пра структуру колераканцэпта, то эматыўны кампанент пераважна прадстаўлены не ядром, а перыферычным складнікам, вобразным патэнцыялам. У мастацкім тэксе адбываецца ўзмацненне эмоцый, выкліканых як зместам, так і формай твора, сродкамі моўнай выразнасці. Імёны пачуццяў метафарызуюцца, набываюць новыя дадатковыя сэнсы.

Канцэптасфера эмоцый, непасрэдна звязаная з ментальнасцю карэлюе з іншымі канцэптасферамі нацыянальнай мовы, часта праз катэгорыю эматыўнасці.

Спецыфіка адлюстравання сувязі канцэптасферы колеру і канцэптасферы эмоцый заключаецца ва ўзаемадзеянні эмацыянальнай / эматыўнай лексікі і каларонімаў у моўнай сістэме мастацкага тэксту. Прыватныя выпадкі такога ўзаемадзеяння можна праілюстраваць на матэрыяле твораў У. Караткевіча, часцей за ўсё гэта спалучэнне каларонімаў і рэпрэзэнтантаў эмоцый у бліжэйшым кантэксце:

1) колер выступае азначэннем да наймення эмоцыі: «Блакітная радасць. У траве расчыняецца «сон»» [13, с. 331]*. «І заглушана-сіні, падобны на ваду ў канцы жніўня, сум, што залёг у складках іхніх хітонаў» (3, с. 108). «Толькі зрэдку, ў начную спякоту, У асенні чарнільны сум Чую з прорвы словы пшчоты» (1, с. 208). Часам колеравае азначэнне да наймення эмоцыі з'яўляецца сталым, паходзіць з вуснай народнай творчасці. Можна меркаваць што такія спалучэнні з'яўляюцца асновай колераваэмацыянальных этнічных стэрэатыпаў: «І голас мой абарваўся ад чорнай тугі» (1, с. 362). Тут назіраецца ўзаемадзеянне паміж колерам і эмацыянальнай рэакцыяй, што выклікана гэтым колерам. Успрыманне ў такім выпадку прыводзіць хутчэй да пэўнага стану, чым да ацэнкі самога колеру, што сам па сабе не працягваецца. Як ужо было адзначана вышэй, найменні эмоцый эматывамі не з'яўляюцца, выконваюць намінацыйную функцыю ў адрозненні ад эматываў, якія выражаюць эмацыянальныя станы. Але ў прыведзеных кантэкстах у якасці эматываў выступаюць каларонімы. Гэта праяўленне канататыўнай эматыўнасці, што з'яўляецца другой семаантыкай колераабзначэння. Каларонімы ўтрымліваюць інфармацыю пра характар перажывання эмоцыі. Выключэннем з'яўляюцца пабудаваныя па аналагічнай схеме метафары: «Ляцяць на ветры косы рыжай восені, І кліча лісцяў жоўты сум зіму» (1, с. 47). Каларонім тут выступае ў сваім прамым значэнні – абазначае афарбоўку аб'екта, а эмацыянальная лексема апісвае пачуццё, звязанае са згаданай з'явай;

2) дэрыват-прыметнік ад наймення эмоцыі выступае азначэннем да калароніма: «Неба, якое ўсё мацней адлівае пякельнай смяротнай і трывожнай барвай» (2, с. 282). «Асветленыя, залітыя сумнай барвай захад, коннікі рушылі» (5, с. 596). Трэба адзначыць, што ў падобных прыкладах эмацыянальнымі прыметнікамі не толькі апісваецца эмацыянальны стан, а даецца ацэнка ўспрымання колеру. Пры гэтым характэрна, як правіла, сталае ўжыванне аўтарам лексем, якія прадстаўляюць пэўны эмацыянальны вектар (станоўчы або адмоўны) побач з канкрэтнымі каларонімамі. Напрыклад, каларонімы «барва», «барвяны», «кывавы» спалучаюцца часцей з эмацыянальнымі словамі, што абазначаюць негатыўныя эмоцыі. Тое ж можна сцвярджаць і для дыстрыбуцыйных спалучэнняў наступнай групы;

3) каларонім і эмацыянальнае слова ўжыты побач у адным шэрагу азначэнняў да пэўнага прадмета: «Барвяны, як рана, трывожны, як невядомая пагроза, ён усплываў з татарскага боку і асвятляў поле, глядзеў няўмольна на людзей, на зямлю» (2, с. 358). «Андрэй паглядзеў на сад за акном, увесь белы, пульхны, молада чысты і радасны, і зноў шырока без прычыны ўсміхнуўся» (3, с. 85). «І ўсё гэта было, як маладое, радаснае, белае свята» (3, с. 531). «І яна міжвольна падалася назад: з палатна, што стаяла перад ёю, лілося такое трывожнае чырвонае святло, што хацелася закрыць вочы» (2, с. 258). «Перад ім ляжаў дымна-шэры поплаў, а за ім вясёлкавыя радасныя дрэвы» (5, с. 639). «Якое ішасце ўсім, якая мара, Які гарачы, радасны, вясёлы, і залацісты, і бязмежны свет!!!» (8, ч. 1, с. 80 – 81). «Нават вельмі надрэнная старая копія з Мурыльё: поўная глыбокага і светлага суму туманная сінь цераз густа-сіні плашч жанчыны пераходзіць у радасны, ружова-залацісты, вечны ўсход» (8, ч. 2, с. 98). Такіх кантэкстаў найбольшая колькасць. Часцей за ўсё і эмацыянальная лексема і каларонім, з'яўляючыся азначэннямі да пэўнага паняцця, выступаюць складнікамі і ўтваральнікамі сімвалічнага вобраза ў мастацкім тэксце. Яны задаюць азначанаму назоўніку канатацыі. Прычым гэтыя канатацыі з'яўляюцца або могуць набыць статус лексічных канатацый – неістотных, але ўстойлівых прымет, выражанага азначаным назоўнікам паняцця, якія рэпрэзэнтуюць прынятую ў межах пэўнага грамадства (этнічнай прасторы) ацэнку адпаведнага прадмета ці з'явы. У слоўнік лексічных канатацый, як правіла, не ўключаюцца, але «з дастатковай рэгулярнасцю ўзнаўляюцца ў працэсе нараджэння і інтэрпрэтацыі выказвання з дадзенай лексемай ці яе дэрыватам» [10, с. 93];

4) ужыванне калароніма і наймення эмоцыі ў кантэксце паралельна, пры гэтым яны знаходзяцца ў сэнсавых суадносінах: «Боль і горыч мой: ружы цвілі цвілі Чорныя ружы цвілі» (1, с. 211). Пры такім паралелізме можна казаць пра ўсталяваную ў свядомасці носьбітаў мовы суаднесенасць эмоцыі і колеру, выражаную ў колеравай сімволіцы;

* Далей цытаты падаюцца па гэтым выданні з пазначэннем у круглых дужках тома і старонкі.

5) у складзе параўнання: аб'ект параўнання – колераабзначэнне, а вобраз параўнання – найменне эмоцыі: «*Вясёлка з кожнай хвілінай налівалася колерамі такой першапачатковай яснасці і чысціні – як сама радасць...*» (2, с. 340). «*Няхай няшчасная, няхай забітая і абылганая, але свая, найлепшая ў свеце, сіняя, чыстая, як першае каханне, да якога не прыліпае ніякі бруд, як бы ён не цягнуўся*» (2, с. 297). У падобных кантэкстах, нягледзячы на тое, што эмацыянальная лексема знаходзіцца ў вобразе параўнання і мяркуецца, што эмоцыя выступае характарыстычнай прыметай, тым не менш, менавіта афарбаваны аб'ект параўнання дае нам дадатковую інфармацыю пра дэнататыўны кампанент наймення эмоцыі. У дачыненні да такіх дыстрыбуцый справядлівай будзе заўвага В. Кульпіной аб тым, што колераабзначэнне выступае «як спосаб удакладнення станюўчых эмоцый і як спосаб удакладнення яго (чалавека – Л. С.) эмацыянальнай сферы» [14, с. 442]. Можна казаць пра карэляцыю, узаемахарактарыстыку, а дакладней, пра ўзаемную ацэннасць колеравага і эмацыянальнага складнікаў;

б) колер, як вынік эмацыянальных працэсаў. Прыклады гэтай групы з'яўляюцца ілюстрацыяй не выражэння, а апісання эмоцый у мастацкай літаратуры шляхам абмалёўкі эмацыянальных кінем (выразнікаў эмоцый) твару героя – скуры, вачэй, вуснаў. Пры апісанні скуры каларонімы маюць вялікае значэнне. Трэба адзначыць прадуктыўнае выкарыстанне ў падобных сітуацыях аўтарам белага і чырвонага колераў, бо гэта – фізічныя колеры скуры чалавека. Заўважым, што пры лексічным абзначэнні эмацыянальных кінем з удзелам каларонімаў найбольш прадуктыўнымі з'яўляюцца мадэлі:

а) канструкцыі з прыназоўнікам «ад», які непасрэдна ўказвае на прычынна-выніковыя адносіны (эмоцыя – прычына, колер – вынік): «*На іх азірнуліся, убачылі ўстрывожаны твар Яніса, збялелы ад жаху твар жанчыны*» (3, с. 111). «*Алесь пабялеў ад хвалявання*» (4, с. 334). «*Ратма прыйшоў і цяпер стаяў у гэтым пакоі, румяны ад хвалявання*» (6, с. 231). Такія спалучэнні з'яўляюцца апісаннем эмоцый, і катэгорыя эматыўнасці тут не праяўляецца. Кінемы могуць называцца ў кантэксце, а могуць і адсутнічаць. Часам прычынна-выніковыя адносіны могуць быць згорнуты аўтарам у адну лексему-кампазіт: *Трывожна-барвяны твар схіліўся над струнамі* (4, с. 24). Параўнайце: твар барвяны ад трывогі;

б) канструкцыі з наяўнымі ў кантэксце найменнямі эмоцый, кінем і метафарычнай перадачай колеру: «*Фарба з'явілася на яе абліччы, а ў вачах штосьці падобнае на трывогу і жах. Крыўда агнём разлілася па шчоках*» (3, с. 202). «*Румянец сораму заліў увесь твар*» (6, с. 435). «*Звар'яваныя вочы былі налітыя крывёй*» (6, с. 417). Пры такім апісанні эмацыянальных станаў катэгорыя эматыўнасці не рэалізуецца;

в) канструкцыі, у якіх няма ўказання на канкрэтную эмоцыю, але прысутнасць колераабзначэння выступае яе выражэннем. Кінемы ў такіх дыстрыбуцыях – факультатыўны кампанент: «*Не руш мяне*», – *наліўся крывёю Багдан*» (6, с. 71). «*Хамы!*» – *наліўшыся крывёю крычалі з яго*» (6, с. 385). «*Ты што? – збялеў ганец. – Зямлёй кланяцца?!*» (6, с. 313). «*Хто?!*» – *раўнуў я і сам адчуў, як збялелі мае вочы*» (7, с. 155). «*Увесь збарваеўшы тварам, ён сёкануў кошкаю, здзіраючы ў Братчыка з пляча вопратку і скуру*» (6, с. 433). Мяркуем, што колераабзначэнні тут разам з інтанацыйнымі сродкамі выражаюць эмоцыю не называючы яе, а значыць, з'яўляюцца эматывамі;

7) свядомае суаднесенне аўтарам колеру і пачуцця: «*Каб вы скончылі хаця чатыры класы гімназіі – вы б ведалі, што ўсю радасць, усю шматколернасць свету складае адзін колер, белы*» (8, ч. 1, с. 87). «*Чырвоны – бо ён варагуе з жыццём, выкручвае і выломвае тое, што бог падарыў цэлым – на радасць чалавеку*» (2, с. 135). На думку В. Кульпінай, «*колеравыя этнічныя прыхільнасці не ўсведамляюцца носьбітамі дадзенай мовы непасрэдна. Наяўнасць каларыстычных схільнасцей адчуваецца праз іх уздзеянне на эмоцыі. Але механізм гэтага ўздзеяння і выкарыстання з гэтай мэтай моўных сродкі, як правіла, застаюцца па-за межамі рэфлексіі (у тым ліку і самарэфлексіі) носьбітаў дадзенай мовы. А значыць, гэтыя сродкі і механізмы ўяўляюць сабой скрытую катэгорыю (відавочна, лінгваэтнічнай прыроды)*» [14, с. 404]. Даследчыца прапанавае такія каларыстычныя прыхільнасці, у сувязі з рэгулярнасцю іх праяўлення, аднесці да этнічных канстантаў. Насуперак ці ў дадатак да такога меркавання заўважым, што пры стварэнні мастацкіх тэкстаў аўтар схільны рэфліксаваць свае колеравыя адчуванні. Гэта звязана з прагматычнай функцыяй каларонімаў, сімвалізацыяй колеру. Доказам могуць служыць прыведзеныя тут дыстрыбуцыі. Неўсведамленыя колеравыя прыхільнасці могуць праяўляцца ў колеравым маркіраванні аўтарам станюўчых ці прыярытэтных з'яў. Так, у У. Караткевіча сіні, блакітны колер вачэй пераважна належыць персанажам, якія даспадобы: «*вялікія і сінія*» вочы волата Пархвера, «*цёмна-блакітныя*» майстра Кляніка, «*цёмна-сінія, вялізныя*» Кашпара Бекеша, «*блакітныя вочы*» Братчыка і інш. Выпадкі функцыянавання ў тэксце этнаколеру часцей не ўказваюць на канкрэтную эмоцыю а прадстаўляюць станюўчы эмацыянальны вектар, прычым не толькі ў аўтарскім уяўленні, але і ў рэцыпіентаў.

Высновы. Прааналізаваны матэрыял сведчыць, што вербалізацыя эмоцый і функцыянаванне колераабзначэнняў у мастацкім тэксце ўзаемазвязаны і ўзаемаабумоўлены, традыцыйна складзеныя. Канатацыя пэўнага колеравага тону фарміруецца на ўзроўні культурнай, этнічнай сімволікі, у аўтарскім жа тэксце яна ўвасабляецца ў суаднесенасці пэўнай эмоцыі ці эмацыянальнага вектара (станюўчага / адмоўнага) з пэўнымі каларонімамі. У структуры колераканцэпта эматыўны кампанент пераважна прадстаўлены не ядром, а перыферычным складнікам, вобразным патэнцыялам. У мастацкім тэксце адбываецца ўзмацнен-

не эмоцый, выкліканых як зместам, так і формай твора, сродкамі моўнай выразнасці. Іх найменні пры метафарызацыі могуць набываць новыя сэнсы. Прадуктыўным сродкам апісання эмоцый выступаюць каларонімы ў спалучэнні з кінемамі. Калі колераабазначэнне выступае азначэннем да наймення эмоцыі, яно валодае большым патэнцыялам замацавацца як стэрэатып, чым калі дэрыват ад наймення эмоцый спалучаецца з пэўным найменнем колеру ці паралельна выступае з каларонімам азначэннямі. У дадзеным выпадку дадатковыя канатацыі могуць быць абумоўлены ўласцівасцямі семантыкі азначаемага назоўніка.

Апісанне эмацыянальнага канцэпта можа адбываецца праз аналіз спалучальнасці лексікі трох узроўняў: якая называе эмоцыі, якая апісвае эмоцыі і якая выражае эмоцыі. Пра актыўнае ўзаемадзеянне канцэптасферы колеру і канцэптасферы эмоцый сведчыць наяўнасць у разгледжаным матэрыяле колераабазначэнняў у спалучэнні з рэпрэзэнтантамі эмоцый на ўсіх згаданых узроўнях. Праўда, пераважна колераабазначэнні прысутнічаюць побач з лексікай, якая апісвае эмоцыі.

У сувязі са сказаным вышэй колеравыя і эмацыянальныя канцэпты нацыянальнай мовы, з'яўляючыся шляхам камбінацый моўных знакаў устойлівымі адзінкамі ў мастацкім тэксце, разглядаюцца як дынамічная структура. Сталымі застаюцца іх некаторыя ўласцівасці, а рухомасць межаў канцэптаў адбываецца за кошт катэгорыі эматыўнасці і канатацый. Колераабазначэнні, такім чынам, маюць розную псіхаметальную накіраванасць паводле сваіх функцый. Яны не толькі забяспечваюць працэс пазнання навакольнага свету, яго дыферэнцыяцыі і дэталізацыі, служаць эстэтызацыі рэчаіснасці, але выступаюць і крыніцай станючых або адмоўных эмоцый, удакладняюць эмацыянальную сферу чалавека. А эматыўны кампанент выступае адным са сродкаў канцэптуалізацыі колеру.

ЛІТАРАТУРА

1. Краткий психологический словарь / сост. Л.А. Карпенко; под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – 431 с.
2. Яньшин, П.В. Психология цвета: эстетико-феноменологический подход Гёте против механицизма И. Ньютона / П.В. Яньшин // Прикладная психология. – 1999. – № 2. – С. 17 – 20.
3. Гумбольдт, В. Избранные труды по языкознанию: пер. с нем.; под ред. и предисл. Г.В. Рамишвили / В. Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.
4. Лихачёв, Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С. Лихачёв // Изв. Акад. наук. Серия литературы и языка. – Т. 52, № 1. – 1993. – С. 3 – 9.
5. Погосова, К.О. Концепты эмоций в английской и русской языковых картинах мира: автореф. дис. ... канд. филол. наук / К.О. Погосова. – Владикавказ, 2007. – 23 с.
6. Шаховский, В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – 2-е изд., испр. и доп. / В.И. Шаховский. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 208 с.
7. Маслова, В.А. Когнитивная лингвистика: учеб. пособие / В.А. Маслова. – Минск: ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
8. Холмогорова, А. Эмоциональные расстройства и современная культура: на примере соматоформных, депрессивных и тревожных расстройств / А. Холмогорова, Н. Гаранян // Моск. психотерапевт. журнал. – 1999. – № 2. – С. 61 – 90.
9. Дорофеева, Н.В. Удивление / Н.В. Дорофеева // Антология концептов; под. ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – С. 201 – 210.
10. Кобозева, И.М. Лингвистическая семантика: учебник. – 2-е изд. / И.М. Кобозева. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 352 с.
11. Шаховский, В.И. Эмотивная семантика слова как коммуникативная сущность / В.И. Шаховский // Коммуникативные аспекты значения. – Волгоград: Волгогр. пед. ин-т, 1990. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.russcomm.ru/rca_biblio/sh/shakhovsky02.shtml.
12. Маслова, В.А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова. – М.: Изд. центр «Academia», 2001. – 208 с.
13. Караткевіч, У. Збор твораў: у 8 т. / У. Караткевіч. – Мінск, 1989. – Т. 1.
14. Кульпина, В.Г. Лингвистика цвета: Термины цвета в польском и русском языках / В.Г. Кульпина. – М.: Моск. Лицей, 2001. – 470 с.

Пастуніў 10.03.2008